

УДК 35.304.39

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/03>**Горник В.Г.**

Таврійський національний університету імені В.І. Вернадського

Євмєшкіна О.Л.

Таврійський національний університету імені В.І. Вернадського

Сімак С.В.

Таврійський національний університету імені В.І. Вернадського

ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядаються основні чинники формування антикорупційної культури українського суспільства. На сьогоднішній день корупція становить загрозу культурного розвитку суспільства. Вона є серйозною перешкодою на шляху проведення ефективних реформ публічного управління, демократичних змін, суттєво знижує довіру громадян до влади, погіршує імідж країни у міжнародному середовищі. Корупція, як соціальне явище, пронизує всі сфери розвитку суспільства. Тому, саме антикорупційна культура суспільства є чинником, який може стримувати її розростання, запобігати її проявам у всіх сферах життя. Антикорупційна культура розуміється як соціальна активність, перетворююча діяльність суспільства. Її рівень впливає на рівень життя члени суспільства або груп, що складають суспільство. Антикорупційна культура як форма нематеріальної культури, має формуватися в суспільній свідомості і включає систему цінностей, знань, переконань, світоглядних орієнтирів, норм, традицій та інші. Формуючи суспільну свідомість антикорупційна культура тісно пов'язується з такими формами як правова свідомість, мораль. Правова культура суспільства спирається на панівні в ньому моральні норми, уявлення про добро і зло, свободу і справедливість, що також свідчить про належність правової культури до загальнолюдської. Чим вище рівень культури і моральності особистості і суспільства, тим сприйнятливіші вони до свободи і права. Проаналізовано законодавчу базу щодо антикорупційної діяльності, що містить міжнародні акти і національне законодавство. Зокрема, Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля; Закони країни «Про запобігання корупції», «Про медіа» та інші. Визначено поняття антикорупційної політики держави як постійно здійснювана, систематична, цілеспрямована діяльність держави у тісній співпраці з інститутами громадянського суспільства. Визначено напрями державної антикорупційної політики України.

Ключові слова: корупція, запобігання корупції, антикорупційна культура суспільства, антикорупційна політика держави, влада, громадськість.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день корупція становить загрозу культурного розвитку суспільства. Вона є серйозною перешкодою на шляху проведення ефективних реформ публічного управління, демократичних змін, суттєво знижує довіру громадян до влади, погіршує імідж країни у міжнародному середовищі. Корупція, як соціальне явище, пронизує всі сфери розвитку суспільства. Тому, саме антикорупційна культура суспільства є чинником, який може стримувати її розростання, запобігати її проявам у всіх сферах життя. Головні лідерські позиції на шляху розвитку антикорупційної культури, звичайно належать владі. Діяльність державних службов-

ців і посадових осіб місцевого самоврядування повинна демонструвати принципи правопорядку, належне управління державними справами й державним майном, чесність, непідкупність, прозорість та відповідальність.

Аналіз останніх публікацій. Сутність корупції, особливості дефініції даного поняття та її класифікація розглянуто у працях В. Трепак, С. Яковенко. Загальні проблеми корупції досліджені такими вченими: В. Авер'янов, О. Бандурка, Л. Білинська, В. І. Возний, С. Кравченко, О. Михайленко, А. Новак, В. Побережний, О. Прохоренко, Б. Романюк, С. Серьогін та інші. Теоретичні та практичні питання, пов'язані

з організаційно-правовими аспектами протидії корупційним діям розглянуті у статті Лазаренко С.Ж., Бабенко К.А. Вони також виділяють об'єктивні та суб'єктивні причини поширеності корупції в Україні. Разом з тим, незважаючи на досить велику кількість наукових праць з питань корупції, бракує розробки щодо дослідження проблем антикорупційної культури суспільства.

Метою статті є визначення теоретичних засад формування антикорупційної культури суспільства.

Виклад основного матеріалу. Культура в науці означає все те, що створюється людиною. На думку науковців культурою можна вважати той етап розвитку суспільства, який характеризується становленням, ціннісною орієнтацією і динамізмом, а також на даному етапі створюються культурні форми [3]. В широкому аспекті культуру розглядають як сукупність результатів людської діяльності. Культура є органічною єдністю матеріальної і духовної праці. Взагалі в науці розрізняють культуру духовну і матеріальну. Духовна культура охоплює сферу духовного виробництва – сукупність форм суспільної свідомості [17]. Антикорупційна культура належить до однієї з форм нематеріальної культури. Вона має формуватися в суспільній свідомості і включає систему цінностей, знань, переконань, світоглядних орієнтирів, норм, традицій та інше. Формуючи суспільну свідомість антикорупційна культура тісно пов'язується з такими формами як правова свідомість, мораль. Мораль являє собою сукупність, систему норм, правил поведінки людей в суспільстві. На відміну від правових норм, норми моралі не закріплені в юридичних законах, а регулюються в суспільстві силою громадської думки [15].

Характерною ознакою суспільства є рівень культурного розвитку, система норм і цінностей, які лежать в основі взаємозв'язків між людьми. Культура і суспільство взаємопов'язані між собою, оскільки одне без одного не можуть існувати. Осмислюючи культуру в контексті співставлення її з людиною, природою, історією, соціумом, вчені тримаються думки, що «культура – це геном соціального життя. Щоб виник новий тип суспільства, має виникнути нова культурна матриця. Подібно до того, як геном визначає, яким буде організм, так тип культури визначає, як буде відтворюватися діяльність людини». Батоманітні точки зору стосовно культури представляють її як вияв людської природи, творчих сил людини, історично визначений рівень розвитку суспільства, способи організації життя та діяльності

людей. В контексті дослідження формування антикорупційної культури українського суспільства важливим для нас є розуміння культури як ціннісного відношення до реальності. Культура створює та визначає цінності суспільства, його ідеали, зокрема моральні та естетичні. В культурі ідеали суспільства набувають світоглядної спрямованості [13].

На думку науковців Ф. Моїсєєвої та В. Усачова, безпосередньо беручи участь у розвитку особи людини, культура здатна регулювати і поведінку людини. Спираючись на ті або інші моральні засади, норми і цінності, виховання, ми робимо свій вибір, здійснюємо певні вчинки. Більшість оцінних думок засновані на культурних цінностях [6].

Антикорупційна культура є складовою загальної культури суспільства. Вона розуміється як соціальна активність, перетворююча діяльність суспільства. Звичайно, рівень антикорупційної культури визначає, як саме живуть члени суспільства або груп, що складають суспільство. В Україні створена законодавча база щодо антикорупційної діяльності, що містить міжнародні акти і національне законодавство. Тому, можна стверджувати, що антикорупційна культура тісно взаємопов'язана з правовою культурою, оскільки запобігання корупції в Україні регулюється низкою нормативно-правових актів, а політика запобігання корупції має нормативно-правову основу. Правова культура суспільства характеризує якісний стан правового життя соціуму: рівень розвитку законодавчої бази; наявність системи законодавчих, виконавчих і правоохоронних органів; ступінь виконання вимог правових норм у всіх сферах життєдіяльності суспільства; ставлення суспільства до законів, до їх дотримання, до підтримання правопорядку тощо. Отже, правова культура суспільства спирається на панівні в ньому моральні норми, уявлення про добро і зло, свободу і справедливість, що також свідчить про приналежність правової культури до загальнолюдської. Чим вище рівень культури і моральності особистості і суспільства, тим сприйнятливіші вони до свободи і права [8].

З метою забезпечення високих стандартів суспільного життя держава постійно проводить антикорупційну політику. Вона полягає у спрямуванні узгоджених дій держави і суспільства щодо усунення (мінімізації) причин і умов, які породжують корупцію в різних сферах життя. Дієвий підхід полягає в системному і постійному запобіганні та протидії корупції з метою її зведення до незначного рівня й підтримки на такому рівні.

Антикорупційна політика – це постійно здійснювана, систематична, цілеспрямована діяльність держави у тісній співпраці з інститутами громадянського суспільства, що полягає в розробці, удосконаленні та реалізації стратегічних засад і тактичних заходів, спрямованих на усунення або блокування причин та умов корупції й детермінації них комплексів корупційних правопорушень, удосконалення юридичної відповідальності за корупційні правопорушення та формування антикорупційної культури.

Антикорупційна політика України охоплює такі напрями:

1. Стратегія протидії корупції;
2. Законодавство;
3. Громадська участь;
4. Антикорупційна діяльність органів влади;
5. Антикорупційна діяльність структур громадянського суспільства [9].

В антикорупційній стратегії на 2021-2025 роки [2] сформульовані основні принципи антикорупційної політики, які на сьогодні можна вважати основоположними для розвитку антикорупційної культури суспільства. Зміст таких принципів здебільшого стосується удосконалення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема, в частині оптимізації функцій держави та місцевого самоврядування, реалізація чого передусім передбачає: усунення дублювання повноважень різними органами; тимчасове припинення реалізації малоефективних повноважень, що супроводжуються високим рівнем корупції, до запровадження належних процедур, які мінімізуватимуть відповідні корупційні ризики; усунення випадків реалізації одним і тим самим органом повноважень, поєднання яких створює додаткові корупційні ризики. Принцип цифрової трансформації реалізації повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, прозорість діяльності та відкриття даних є таким, що сприяє мінімізації корупційних ризиків у їх діяльності.

Значною мірою запобіганню корупції служать принципи:

створення більш зручних та законних способів задоволення потреб фізичних і юридичних осіб (на противагу існуючим корупційним практикам);

забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, що створює додатковий стримувальний ефект для всіх суб'єктів правовідносин;

формування суспільної нетерпимості до корупції, утвердження культури доброчесності та поваги до верховенства права.

Звичайно, у формування антикорупційної культури суспільства лідируюча роль належить органам публічної влади. Так, відповідно до ст. 5 Конвенції ООН проти корупції, підписаної 31 жовтня 2003 р. та ратифікованої Україною 18 жовтня 2006 р., кожна держава-учасниця, згідно з основоположними принципами своєї правової системи, розробляє й здійснює або проводить ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і яка відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й непідкупності, прозорості й відповідальності [1].

З метою зміцнення авторитету державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, формування позитивної репутації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування Національним агентством України з питань державної служби затверджено Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування.

В контексті запобігання корупції державний службовець та посадова особа місцевого самоврядування зобов'язані діяти доброчесно, а саме:

спрямовувати свої дії на захист публічних інтересів та недопущення конфлікту між приватними та публічними інтересами, уникати виникнення реального та потенційного конфлікту інтересів у своїй діяльності;

не використовувати службове становище в приватних інтересах чи в неправомірних приватних інтересах інших осіб, у тому числі не використовувати свій статус та інформацію про місце роботи з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб;

державний службовець та посадова особа місцевого самоврядування повинні використовувати своє службове становище, ресурси держави та територіальної громади (рухоме та нерухоме майно, кошти, службову інформацію, технології, інтелектуальну власність, робочий час, репутацію тощо) виключно для виконання своїх посадових обов'язків і доручень керівників, наданих на підставі та у межах повноважень, передбачених Конституцією та законами України [4].

Важливу роль у формуванні антикорупційної культури суспільства відіграє забезпечення відкритості діяльності влади. Діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування має стати прозорою для громадян України. Відповідно до ч. 2 ст. 6 Конвенції про доступ до

інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, ратифікованої Законом України від 6 липня 1999 року № 832-XIV, громадськість повинна адекватно, своєчасно й ефективно одержувати інформацію залежно від обставин шляхом публічного повідомлення або в індивідуальному порядку на початковому етапі процедури прийняття рішень [7].

Прозорість, відкритість, спрямованості на потреби людини викладені в Конституції України [5]. Зокрема, в статті 3 вказується, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Стаття 40 Конституції вказує, що громадяни мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Закон України «Про медіа» [12] визначає основні засади державної політики, серед яких створення умов для задоволення та забезпечення інформаційних і культурних прав та потреб громадян України, а також потреб закордонних українців.

Якісним заходом у підвищенні прозорості влади став законопроект «Про внесення змін до Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування». В даному документі встановлюються вимоги щодо роботи органів місцевого самоврядування, а саме: обов'язкове проведення онлайн-трансляції сесій місцевих рад в режимі реального часу із безстроковим подальшим зберіганням; публікація додатків до проектів рішень і проекти порядків денних постійних комісій ради; проведення регулярної публічної інвентаризація майна громади; створення відкритого реєстру об'єктів права комунальної власності територіальної громади [10].

У дослідженні Усмонової С.Т. пропонуються основні критерії відкритості та прозорості влади:

- декларування намірів влади бути дотримуватися принципів «прозорості» та «відкритості», розбудовувати демократичне суспільство, створювати механізми для покращення взаємодії громадськості та влади, тощо;

- безпосередня прозорість діяльності, «гласність» – відкритість засідань органів влади, публікація у відкритому доступі звітів про діяльність,

кошторисів та інших документів, які становлять суспільний інтерес;

- розбудова механізмів для прискорення отримання інформації, зворотного зв'язку, висловлення громадської думки, тощо [16].

В контексті розгляду негативного впливу корупції на суспільство, вчені І.Скобіна, К. Дубич зазначають, що антикорупційна функція громадянського суспільства є важливим напрямком легітимного впливу громадськості на формування та реалізацію заходів антикорупційного спрямування. Зокрема у сфері утвердження і впровадження антикорупційних стратегій, здійснення контролю за доброчесністю посадових та службових осіб органів публічної влади, повідомлення та оприлюднення про факти корупції на публічній службі, проведення просвітницької та інформаційно-аналітичної роботи у сфері запобігання корупції [14].

Зокрема, Законом України «Про запобігання корупції» визначено форми участі громадськості у заходах із запобігання корупції. Так, громадські об'єднання, їх члени або уповноважені представники, а також окремі громадяни у діяльності щодо запобігання корупції мають право:

- повідомляти про виявлені факти вчинення корупційних правопорушень, реальний, потенційний конфлікт інтересів спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції;

- запитувати та одержувати від державних органів інформацію про діяльність щодо запобігання корупції;

- проводити, замовляти проведення громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів і проектів нормативно-правових актів, подавати за результатами експертизи пропозиції до відповідних органів;

- брати участь у парламентських слуханнях та інших заходах з питань запобігання корупції;

- вносити пропозиції суб'єктам права законодавчої ініціативи щодо вдосконалення законодавчого регулювання відносин, які виникають у сфері запобігання корупції;

- здійснювати громадський контроль за виконанням законів у сфері запобігання корупції та здійснювати інші не заборонені законом заходи щодо запобігання корупції [11].

Висновки. Отже, антикорупційна культура належить до однієї з форм нематеріальної культури і має формуватися в суспільній свідомості. Формуючи суспільну свідомість антикорупційна культура тісно пов'язується з такими формами як правова свідомість, мораль. Антикорупційна

культура є складовою загальної культури суспільства і розглядається як соціальна активність, перетворююча діяльність суспільства. Важлива роль у формуванні антикорупційної культури суспільства належить владі, її відкритості і прозорості у взаємодії з громадянами.

Список літератури:

1. Антикорупційна політика та запобігання корупції в публічному управлінні: навчальний посібник / Бондар І. С., Горник В. Г., Кравченко С. О., Кравченко В. В. Київ : Вид-во Ліра-К, 2016. 163 с.
2. Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsijna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf> (дата звернення: 01.01.2024 р.)
3. Взаємозв'язок між культурою та цивілізацією. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10850> дата звернення: 28.12.2023 р.)
4. Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Національне агентство України з питань державної служби : Наказ. 05.08.2016 р. № 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text> (дата звернення: 25.12.2023 р.)
5. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 03.01.2024 р.)
6. Моїсеєва Ф.А., Усачов В.А. Осмислення культури як процесу розвитку людського суспільства. Наука. Релігія. Суспільство. 2013. № 4. С. 70–74.
7. Нестерович В. Ф. Принципи відкритості та прозорості в діяльності органів державної влади як передумова утвердження демократії участі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2 (12). С. 67–76.
8. Підлісний Є. Правова культура суспільства, особистості та соціальної групи. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2018. № 3 (62). Т. 2. С. 241–246.
9. Правові основи запобігання та боротьби із корупцією : навч. посіб. для підготовки до атестації здобувачів вищої освіти / Б. М. Головкін, К. А. Автухов, М. Ю. Валуйська, С. Ю. Лукашевич та ін. ; за ред. Б. М. Головкіна і С. Ю. Лукашевича. Харків : Право, 2018. 288 с.
10. Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування : Проект Закону України вноситься народними депутатами України Лозинський Р. М., Безгін В. Ю. та іншими. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ЛІ06584А?an=3> (дата звернення: 01.01.2024 р.)
11. Про запобігання корупції. Закон України. 14.10.2014. № 1700. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 01.01.2024 р.)
12. Про медіа : Закон України. 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення: 03.01.2024 р.)
13. Сидоренко Л.І. Філософське осмислення культури і цивілізаційних процесів: URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sid-culture.htm> (дата звернення: 28.12.2023 р.)
14. Скобіна І. І., Дубич К. В. Організаційно-правові засади запобігання корупції в державному управлінні. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2021/21.pdf (дата звернення: 01.01.2024 р.)
15. Суспільна свідомість: форми, особливості формування, розвиток. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13217/> (дата звернення: 03.01.2024 р.)
16. Усмонова С. Т. Поняття «відкритість» та «прозорість» влади в контексті розвитку законодавства та громадянського суспільства в Україні. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2022. № 4 (78). С. 66–73. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/4_2022/10.pdf (дата звернення: 01.01.2024 р.)
17. Філософія : навч. посіб. / Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко та ін. ; за ред. І.Ф. Надольного. 7-ме вид., стер. Київ : Вікар, 2008. 534 с.

Hornyk V.H., Yevmieshkina O.L., Simak S.V. FORMATION OF ANTI-CORRUPTION CULTURE OF UKRAINIAN SOCIETY

The article examines the main factors of the formation of the anti-corruption culture of Ukrainian society. Today, corruption poses a threat to the cultural development of society. It is a serious obstacle to effective public administration reforms, democratic changes, significantly reduces citizens' trust in the government, and worsens the country's image in the international environment. Corruption, as a social phenomenon, permeates all spheres of society's development. Therefore, the anti-corruption culture of society is a factor that can restrain its growth and prevent its manifestations in all spheres of life. Anti-corruption culture

is understood as social activity, transforming activity of society. Its level affects the standard of living of members of society or groups that make up society. Anti-corruption culture as a form of intangible culture should be formed in public consciousness and includes a system of values, knowledge, beliefs, worldview guidelines, norms, traditions, etc. Forming public consciousness, anti-corruption culture is closely connected with such forms as legal consciousness and morality. The legal culture of society is based on the moral norms prevailing in it, ideas about good and evil, freedom and justice, which also indicates that legal culture belongs to the universal human culture. The higher the level of culture and morality of the individual and society, the more receptive they are to freedom and law. The legislative framework for anti-corruption activities, which includes international acts and national legislation, is analyzed. In particular, the Convention on access to information, public participation in the decision-making process and access to justice on issues related to the environment; Laws of the country "On Prevention of Corruption", "On Media" and others. The concept of the anti-corruption policy of the state is defined as a constantly implemented, systematic, purposeful activity of the state in close cooperation with institutions of civil society. The directions of the state anti-corruption policy of Ukraine have been determined.

Key words: *corruption, prevention of corruption, anti-corruption culture of society, anti-corruption policy of the state, government, public.*